

MİLLETLERİN İNTİBAHINDA TARİH VE ESKİ EDEBİYATIN TESİRİ (FİNLER VE ÇEKLER)*

Sadri Maksudi
Haz.: Ali Adem Yörük**

Finlerin Milli İntibahı

Medeni inhitat devirlerinden sonra yeniden yükselmiş bütün milletlerin milli intibah ve siyasi irtifalarına eski, unutulmuş edebiyatın yeniden meydana çıkarılması büyük bir tesir icra etmiştir. Milletler için eskilerden kalma medeniyet eserleri ebedi bir hayat ve teceddüt menbaı teşkil ediyor. Şahıslar için “âb-ı hayat” çeşmesi bulunmadı ise de milletler için bu menba mevcuttur. O da milletin lisan ve edebiyatıdır. Sonki yüz sene içinde dünyanın türlü kıtalarında uzun bir sukût ve tenezzül devirlerinden sonra istiklâl kesbeden

* Sadri Maksudi'nin bibliyografyasına girmemiş, “Milletlerin İntibahında Tarih ve Eski Edebiyatın Tesiri (Finler ve Çekler)” üst başlığıyla sunduğumuz, iki yazıdan ilki “Milletlerin İntibahında Tarih ve Eski Edebiyatın Tesiri - Finlerin Milli İntibahı” (*Yeni Kafkasya*, sy. 23, 31 Ağustos 1340 [1924], s. 10-12; sy. 24, 16 Eylül 1340 [1924], s. 11-12), diğeri “Çeh [Çek] Milleti İntibah Tarihinden - Çeklerin milli ve siyasi intibahında tarihe ve eski harsa müteallik eserler pek büyük bir rol oynamışlardır” (*Yeni Kafkasya*, sy. 19, 1 Temmuz 1341 [1925], s. 5-8; sy. 20, 16 Temmuz 1341 [1925], s. 7-10) başlığını taşımaktadır. 1923-1927 yılları arasında, İstanbul'da yayınlanan ve önemine rağmen pek dikkat çekmemiş olan *Yeni Kafkasya* mecmuasında Mehmed Emin Resulzade, Zeki Velidi Togan, Abdülkadir İnan, Ayaz İshaki, Abdullah Battal Taymas gibi mühim isimlerin yazıları çıkmış; Sadri Maksudi'nin Türkiye'deki konferansları hakkında haberler yapılmış ve sadece bu iki yazısı yayınlanmıştır. Sadri Maksudi'yi yazar kadrosu arasında sayan ve mecmuayı ana hatlarıyla tanıtan bir yazı için bkz. Adem Can, “Yeni Kafkasya Mecmuası”, *Bilgi*, sy. 41, Bahar 2007, s. 109-122. Mecmua hakkında etraflı bilgi için bkz. aynı mlf., “Yeni Kafkasya Mecmuası (İnceleme ve Edebiyatla İlgili Metinler)”, Atatürk Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, yüksek lisans, Erzurum, 2005. Yazar, Sadri Maksudi'nin yazılarını da “edebî makale” olarak seçme metinler kısmında Latin harflerine aktarmıştır. Buradaki çeviriyazıyı krş. Adem Can, *agt*, s. 361-369, 400-404, 410-414.

Fin ve Çek örnekleri üzerinden milli uyanışta tarih ve eski edebiyatın tesiri meselesini ele alan bu iki yazı, Sadri Maksudi'nin fikir hayatını anlamlandırmak bakımından hayati önemdedir. Düzenli yazı hayatının ilk ürünlerinden biri olan ilk yazı, Türkiye'ye gelmeden önce yayınlanmış iki yazısından biridir (diğeri Houei-Hou, Uygur ve Oğuzlarla ilgili tebliği) ve Sorbon'da verdiği Türk Akvâmı Tarihi derslerinin ilk senesinin sonuna denk düşmektedir. Sadri Maksudi'nin hayat hikâyesinde Finlandiya'nın önemli bir yeri olduğunu da akılda tutmak gerekir. Birincinin devamı olan ikinci yazı ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına kabul edildikten, Telif ve Tercüme Hey'eti üyeliğine atandıktan sonra yayınlanmıştır. Sadri Maksudi ile Avrupa'da iken de görüşmüş olan Abdullah

** Araş. Gör. Dr. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı.

milletlerin tarih-i intibahı bu hakikati gayet açık bir surette ispat ediyor¹. Misal için Harb-i Umumiden sonra müstakil milletler arasında mevki kazanan iki milletin intibahından bahsetmek istiyorum, Finlerden ve Çeklerden. Bu iki milletin uyanmasında milli tarih ve edebiyata ait tetkik ve keşiflerin bir âmil-i intibah olması gayet örenekli² bir surette tezahür etmiştir. Bugün faaliyetleri, ciddiyetleri, yüksek medeniyetleriyle bütün medeni dünyanın dikkat ve hürmetini celbeden müstakil bir millet olmağa haklarını amelen ispat eden bu iki milletin hâli her cihetten bizim için şâyân-ı itibardır. Bu milletlerde intibah nasıl başladı?

Şimdilik Finlerden bahsedelim. Muvaffakiyet olursa diğer bir makalede Çeklerden bahsederiz.

Bundan yüz yirmi sene evvel Finlandiya, İsveç memleketinin bir vilayeti idi. Fin unsuru İsveçler vasıtasıyla hıristiyanlık kabul etmiş ve her cihetten asırlarca İsveç medeniyetinin tesirine maruz kalmıştır. Bu tesirin neticesi olarak Fin unsuru gittikçe İsveçleşmekte idi. Münevver Finli, medeni lisan addolunan İsveç lisanında konuşur ve bu lisanda yazardı. Fakat milletlerin ananeleri için son melce-i mukaddes olan köylerde ahali Fin dilini saklamıştı. “Medeniyetleşmiş” (İsveçleşmiş) Fin münevverleri bu “kaba” köylüler lisanına ehemmiyet vermiyordu. Bu lisana karşı her cihetten saygısızlık gösteriyordu. Fin münevverleri için bir

Battal Taymas, Sadri Maksudi'nin basılmamış eserlerini değerlendirirken *Türk Dili İçin* adlı eserini Avrupa'da hazırladığını iyice bildiğini, başka bir eserinden de haberdar olmadıklarını belirtmektedir. Bkz. A. Battal-Taymas, *Kazanlı Türk Meşhurlarından İki Maksudiler - Kişilikleri, Fikir Hayatları ve Eserleri*, İstanbul, 1959, s. 42-43. Başka bir eseri olmadığına dair tahmin doğru değilse de bu iki yazıyı *Türk Dili İçin* adlı eserinin hazırlıkları çerçevesinde değerlendirmiş olması muhtemeldir. Yazıların önemini arttıran diğer husus Sadri Maksudi'nin iki temel eserinde bu yazıların bağlama uygun bir şekilde düzenlenerek yeniden kullanılmasıdır. Yazıların sonraki versiyonları için bkz. *Türk Dili İçin*, İstanbul, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti neşriyatından, 1930, s. 82-87, 88-97; *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, İstanbul, Çeltüt Basımevi, 1955, s. 191-208. *Türk Dili İçin* kitabında Romalılardan Macarlara ilim ve medeniyet dilinin yaratılması ve dil ıslahını anlatırken Çek ve Finlere de başlık açmış; *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*'nda ise “İstiklallerini Kaybetmiş Milletlerin Millî ve Siyasî Uyanmasında Eski Millî Kültür Eserlerinin Rolü” başlıklı bir giriş eklemiş, Çek ve Finlerden sonra Yahudileri ele almıştır. Versiyonlar arasında birçok fark bulunmakla beraber burada sadece önemli gördüğümüz birkaç farkı dipnotlarda gösterdik. Eke aldığımız iki yazı ise *Türk Dili İçin*'den alınılarak *Öz Dilimize Doğru* dergisinde yayınlanmıştır.

¹ [*Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, s. 190: “Dili, millî kültürü büyük bir inkişaf devri geçirmiş milletler için milliyeti kaybetmek, yok olmak tehlikesi yoktur. Hâkim milletlerin amansız temsil siyasetine maruz olan eski bir kültür sahibi milletin eski yüksek kültürleri devrinden kalma kitapları, eski devre ait millî kültür eserleri zamanın ve düşman milletlerin tahrifatından kurtulmuş ise o milletin millî ruhu da saklanmıştır. Günün birinde bu ruhun tekrar faal ve dinamik bir şekilde tecelli etmesi daima mümkündür. Tarihte bunun birçok misallerini görüyoruz. *İlliade* ve *Odyssée* yaşadıkça Yunanlılık ruhu da yaşıyacaktır. *Şahname* yaşadıkça İranlı milleti de ölmeyecektir. *Orhon kitabeleri*, *Kutadgu Bilik* ve Türk destanları ve bunlardan sonra inkişaf eden Uygur, Çagatay ve muazzam Türk edebiyatı yaşadıkça *Türklük* his ve şuuru da ebediyen yaşayacaktır. *Millî kültür eserleri bâkî kaldıkça milletler ölmezler. Eski bir kültürü olan herhangi bir millet muayyen bir zaman için istiklalini kaybetse dahi her zaman tekrar dilini ve milliyetini ihya edebilir*” (vurgular yazara ait)].

² “Örenekli” kelimesini “typique” mânasında kullanıyorum.

İsveç gibi konuşmak, büyük bir emel idi. Bu gayeye erişirlerse, bu onlara kendi milliyet ve lisanlarını istihfâfa hak kazandırmış gibi milliyetlerine karşı olan tahkir-âmiz hislerini açıktan göstermekten bile ictinâb etmeye lüzum görmüyorlardı.

Bu hal on sekizinci asır nihayetlerine kadar devam etti. Bu asrın nihayetlerinde Fin unsuruna karşı Fin münevverlerinin nazarlarını değiştirecek birkaç adam zuhur etti. Fakat bu adamların iş görebilmeleri için siyasi ahvâlin değişmesi lâzım idi. Fin milletinin talihine karşı Finlandiyanın şerâit-i siyasiyesinde on dokuzuncu asır başında büyük bir inkılap oldu: Finlandiya İsveç elinden Rusya idaresine geçti. Tarihin bir istihzası sayesinde bütün âleme tazyik ve istibdat numunesi olarak tanılmış Rus idaresi Finler için bir devr-i terakki açtı. Burada tafsiline lüzum olmayan sebeplerden dolayı Birinci Aleksandr İsveçten yeni alınmış vilayete, Finlandiyaya, büyük bir muhtariyet-i idare verdi. Bu sayede Finlandiya çabuk terakki etmeye başladı. Finlandiyadan mümkün olduğu kadar çabuk İsveç medeniyetinin tesirini kaldırmak isteyen Rus idaresi, her cihette Fin unsurunu himaye etmeye başladı. İsveç unsuru Finlandiyada gayet cüz'î bir ekalliyet teşkil ediyordu; yüzde sekiz. Kalan ahali hep Fin-Ugor ırkı isminde malum bir ırka mensup idi. O zaman medeniyetçe gayet geride kalan Fin unsuru, hakimiyet-i siyasiyelerinin bekası nokta-i nazarından Ruslara hiçbir türlü endişe ve korku ilkâ etmiyorlardı. Bilakis medeni İsveçler Rusları korkutuyordu. Bu cihetten Rus idaresi her türlü vasıtalarla Fin unsurunu himaye etmeğe başladı. Bu hal Fin içinde mevcut milli his besleyen adamların açıktan meydana çıkmasına yol açtı. Finler içinde Rus istilasından evvelde birkaç Fin, milliyetinin Fin olarak terakkisini bekleyen münekkitler vardı. Fakat bunların sa'yalarının semere-dâr olması için ahvâlin müsait olması lâzım idi. Fin milliyetinin milli intibahı için çalışan birinci büyük Fin, Henrik [Gabriel] Porthan [1739-1804] olmuş. Finler bu adama Fin tarihinin pederi ismini veriyorlar. Porthan, Åbo Darülfünunu'nun Roman (Latin) lisanıyatı muallimi idi. Bu adam bir taraftan Finlerin tarihlerini öğrenmeğe ehemmiyet verdiği halde, diğer cihetten Fin dilini diriltmeğe çalışıyordu. Porthan birinci defa olarak Fin lisanında bir gazete tesis etti. Porthan'ın bu teşebbüsü İsveçler, İsveçleşmiş münevver Finler tarafından büyük bir istihza ve temashurla karşılandı. Münekkitler "Fin lisanında gazete olur mu? Olsa bile bunun ne ehemmiyeti olacak? Finleri 'tenvir' etmelidir, onları 'kaba' lisanlarına devam ettirmek, onların temeddününe çalışmak değildir" fûlan gibi birtakım cahilâne fikirler dermeyan ederek, Porthan'a her taraftan hücum ediyorlardı. Bu adam hücumların hiçbirisine ehemmiyet vermedi, hep çalıştı. Porthan'ın vefatından (1804) birkaç sene sonra Finlandiya Rusya idaresine geçti (1809). Porthan vefatından evvel onun gösterdiği yolda çalışacak birkaç milliyetperver yetişmiş ise de, Porthan'ın emelini parlak surette devam ve terakki ettiren büyük Finler Porthan vefatından ve Rus istilasından sonra zuhur etmiştir. Porthan Fin unsurundan bir medeni millet yapmak için her şeyden evvel onun lisanını düzeltmek ve zenginleştirmek lâzım olduğunu anlamıştı. Kendisi bir lisanıyat müderrisi olduğundan lisanların terakki ve tekâmül kanunlarını pek iyi biliyordu. Lisanı terakki ettirmek bu lisandan edebi bir lisan yapmak isteyen bir adamın birinci vazifesi bu lisanı kendisi gayet derin bilmek lâzım olduğunu hissederek Porthan lisanı daima iyi öğrenmek maksadıyla halk ve köylü lisanı-

na ehemmiyet vermiş ve köylülerin şifahi edebiyatını öğrenmeğe başlamıştır. Köylülerle yakından teması sayesinde Porthan, Fin köylülerinde gayet zengin bir halk edebiyatı mevcut olduğunu keşfetmiş, bunu toplamak emeline düşmüş. Bugünden başlayarak bütün Fin halk edebiyatını toplayarak neşretmek, bütün Fin milliyetini kendi edebi hazinelerinden, lisani servetlerinden haberdar etmek Porthan'ın ehas-ı âmâli olmuş, fakat o kendisi bu emele erişmeden terk-i hayat etmiştir. Fin milliyetinin halk edebiyatını toplamak ve bu yolda büyük edebi keşifler yapmak Porthan'ın mânevi şakirtlerine nasip olmuştur.

On dokuzuncu asırda Fin milleti Porthan'ın bütün arzularını vücûda çıkaracak üç büyük milliyetçi doğurdu: Johan [Ludvig] Runeberg (1804-1899), Johan [Vilhelm] Snellman (1806-1881), Elias Lönnrot (1803-1889).

Bunlardan Runeberg gayet ateşli Finlandiya milliyetçiliğine taraftar olduğu halde yazdıkları şiirler, eserler İsveç lisanındadır. Bu adam daha Fin milliyetçisi değil, Finlandiya milliyetçisidir. Birkaç milletten mürekkep memleketlerde bu gibi ülke milliyetçiliği devri, ırki ve lisani milliyetçilikten evvel zuhur ederek her yerde yerini çabuk ırki ve lisani milliyetçiliğe bırakmağa mecbur olmuştur. 1908 İhtilalinden sonra Türkiyede görülen Osmanlılık taraftarlarının zuhuru buna bir misal olabilir.

Runeberg de Forthan gibi lisaniyatçı idi. Bu da Åbo Darülfünunda Latin lisanı muallimi idi. Tahsilini Åbo'da ikmâl eylemiştir. 1835 senelerinde Runeberg tahsilde bulunduğu zaman, Runeberg'den başka Åbo Darülfünunda ciddiyet ve çalışkanlıklarıyla bütün profesörlerin dikkat ve hürmetini celbeden iki talebe daha varmış. Bunlar da Snellman ve Lönnrot'tur. Bu üç zeki, çalışkan, milliyetperver, ideal sahibi gençler gayet metîn bir dostlukla birleşiyorlar. Bu gençler görüştükleri zaman evvela ilmî şeylerden bahsediyorlardı. Fakat daima sohbetleri nihayet milli mevzulara geçiyordu; Finlandiyanın siyasi mevkii, Fin ırkının istikbali, bu ırkta milliyet hissi uyandırma çareleri bu gençler arasında daima mevzu-ı mübâhase teşkil ediyordu. Runeberg bir Finlandiya milleti meydana çıkarmak istiyordu. Bunun emeli bütün Finlandiya ahalisini sevmek, bunları lisan ve ırk farklarına rağmen birleşerek bir millet teşkil etmek idi. Halbuki Snellman ve Lönnrot başka bir fikirde idiler. Bunların his ve nazariyeleri "Finlandiya Finlerindir"; "Finden başka kim varsa, İsveç ve Rus hariçten gelme ecebilerdir, onlarla bir millet teşkil edecek kadar imtizâc katiyyen mümkün olmayacaktır" şeklinde idi. Bu sohbetlerde genç Finler birbirinin ateşini kızdırıyordu. Birbirine yeni fikirler, yeni emeller telkin ediyordu. Bu ideal ateşi ile yanan gençlerin cazibesi, bunların etrafına başka bir sınıf gençleri de celbetmişti. Mektep senelerinin nihayetine geldikte bunlar bir grup teşkil ediyordu. Nihayet bu grup, Fin Edebi Cemiyeti namını aldı ve bu Fin Edebi Cemiyeti de Fin milliyetçiliğinin evvela beşiği, sonra mektebi oldu.

Yukarıda söylediğim gibi bunlardan Runeberg ülke milletçisi olarak meydana çıkmıştır. Snellman ve Lönnrot ise, faaliyetlerini Fin milletçiliğini uyandırmağa hasretmişlerdir. Bunlar "kaba" bir Fin milletinden medeni bir millet yapmak âmâline bütün ömürlerini feda etmişlerdir.

Snellman, Fin olduğu halde Stockholmde doğmuştur. Fakat ana ve babası Fin olduğu için hane içinde konuşulan lisan Fin lisanı olmuştur. Bu adam mektebi bitirdikten sonra, milli sahada işe başlamadan evvel çok seyahat etmiş. Bu sayede Avrupa milletlerinin ahvâline büyük vukuf hâsıl etmiştir. Sonra Fin lisanında birkaç ciddi eserler yazmıştır. Fin lisanında ciddi eserler yazmak mümkün olduğunu birinci defa bu adam ispat etmiştir. Bundan sonra, bu da Porthan gibi Fin lisanında bir gazete tesis etmiştir ve bu gazeteye de *Köylü Dostu* namını vermiştir. Hayatını maddeten temin için kendisi aynı zamanda bir mektepte müdürlük ediyordu. Milliyetçilikle beraber Snellman içtimai ıslahat taraftarı olduğu için Rus hükümeti Snellman'ı mektepten tard ettirmiştir. Fakat İkinci Aleksandr cülûsu akabinde, Finlere karşı hürriyet-perver bir siyaset başladıktan sonra Snellman evvela Darülfünuna felsefe muallimi olarak tayin olunmuştur. Sonra milliyet yolunda sa'yaları sayesinde bütün Fin milletinin hürmetini kazanan bir adam olduğuna itibaren nihayet senatör tayin olunmuştur. Senatör olduktan sonra Snellman'ın birinci büyük hareketi, Finlandiyada Fin köylerinde mektep lisanının Fin lisanı olması hakkında Rusya hükümeti tarafından bir ferman çıkartmak olmuştur (1863). Fin lisanının medeni bir lisan olması bu zamanda başlıyor. Bu günden itibaren unutulmağa mahkum köylü Fin lisanı bir mektep lisanı oluyor. Köylü Fin lisanı bu hukuku kazandıktan sonra Snellman ve arkadaşlarının bütün sa'y ve içtihatları, Fin dilinde mektep kitapları vücûda getirmek yolunda sarf olmuştur. Fin köylü lisanı zengin ise de tabî bu asrın medeni hayatında müstamel bütün eşya ve mefhumları tabir edebilecek derecede vâsi ve müterakki değildi. Mektep kitapları yapmak için meydandaki köylü lisanını bilmek, onu ilmi bir lisan haline getirmek lâzım idi. Bütün medeni ve ilmi mâna ve mefhumlar için sözler bulmak lâzım idi, hulâsa lisanı işlemeli idi.

Bu hakta [konuda] Fin milliyetçileri önünde iki yol vardı. Biri lâzım kelimeleri, doğrudan doğruya kendilerinden daha müterakki, daha medeni komşu milletten almak yolu; diğeri, bütün lâzım kelimeleri eski milli lisandan bulmağa çalışmaktı. Yoksa yine milli lisanın terakki ve te'âlî kanunlarına muvâfık milli söz köklerinden söz yapmak yolu idi. Milliyetçi münevver Finliler bu sonki yolu tercih ettiler. Bütün Finlandiyada hususi şahıslar ve hususi teşkil olunmuş encümenler Fin lisanında mevcut bütün sözleri toplamağa, kayıt ve sebt etmeğe, söz köklerini teftiş etmeğe başladı. Bu bâbdaki tetkikat pek çabuk gösterdi ki bu zamanda medeni bir lisan yapmak için geride kalan köylünün âdi hayatındaki müstamel kelimeler kâfi olacak değildir. Bu kelimeleri muhâvere lisanından ziyade halk edebiyatı, eskiden kalma hikâye, şiir ve efsanelerde aramalıdır. Bu lüzumu hisseder etmez Snellman ve onun dostları ve bunların şakirtleri halk içindeki bütün şifahi edebiyatı toplamak niyetiyle köylere gitti, bütün millet-perverler, bütün medeniyet-i milliye hâdimleri her tarafta, köylerde halk masalları, makaleleri, efsaneleri, şiirleri ve hikâyeleri toplamağa başladılar.

Halk edebiyatını toplamak bâbında en büyük muvaffakiyet kazanmış Snellman'ın ve Runeberg'in dostu Lönnrot olmuştur.

Lönnrot'un Fin lisanı teceddüdünde, milli intibahında oynadığı rol gayet büyüktür. Fin milletinde şuur-ı milli ve gurur-ı milli Lönnrot'un edebi ve lisani keşfiyatından sonra başladı, denilebilir.

Lönnrot'un yaptığı edebi keşfiyat hakikaten bir milleti gururlandıracak kadar mühim ve büyük idi. Bu bir edebi keşiften mi ibaret idi? Bunu Lönnrot nasıl keşfetti? Lönnrot gayet âlim bir lisanîyatçı idi. Garp lisanlarının filolojisine gayet âşina idi. Dillerin neşvünemâ kanunlarını gayet iyi biliyordu.

Bu adam için “kaba” lisan, “nefis” lisan yok idi. Bütün âlim lisancılar için bugün malum olan bu hakikat Lönnrot'un akidesi idi. Lönnrot için kaba lisan ve nefis lisan değil, ancak işlenmiş ve işlenmemiş lisanlar var idi. Fin lisanı daha işlenmemiş bir lisan idi. Bunu işlemek lâzım idi. Bunun için evvela bütün halk şifahi edebiyatında mevcut hazineleri öğrenmek lâzım idi. Binâenaleyh köylere gitmek, orada senelerce yaşamak lâzım idi. Lönnrot mevkiini, arazisini bıraktı da âdi bir köylü elbisesinde köylerden köylere gezerek halk edebiyatını toplamağa başladı. Başka halk edebiyatı mahsulleri arasında Runoya/Runoia [Runoja] isminde şiir parçaları her şeyden evvel Lönnrot'un dikkatini celbetti. Bu runojalar türlü yerlerde, türlü tarzda söylenen, türlü kahramanlara isnat eyleyen maceraları hikâyeye eden şiirler idi. Fin halkı bu runojalara başka şiir ve efsanesine nisbeten daha ziyade hürmet ediyordu. Bu runojalardan birçoğunu ezberden bilen şarkıcılar halk tarafından büyük itibar ihtirâma mazhar oluyorlardı. Bu runojacılara karşı Fin halkı bir nevi din eseri, bir hiss-i hürmet besliyordu. Runojaları söylendiği zaman halk şarkıcıları büyük dikkat ve itina ile dinliyordu. Bu runojaları herkes söyleyemezdi. Bunları iyi bilenler nadir idi. Halk tarafından bu runojacılık babadan oğula geçer bir nevi rahiplik gibi telakki olunuyordu.

Talebe olduğu zamanlardan beri halk[t]a runoja isminde şiir parçaları olduğunu Lönnrot biliyordu. Fakat herkes gibi Lönnrot da bu runojaları, birbirine münasebetsiz ayrı ayrı şiir parçaları telakki ediyordu. Türlü runojalarda mezkûr kahramanların ve vakaların birbiriyle alakası olmak ihtimalini düşünmezdi. Türlü köylerde birkaç sene gezerek diğer runojaları biraraya topladıktan sonra Lönnrot büyük bir keşif yapıyor. Bu birbirleriyle gayr-ı mütenâsip zannolunan şiir parçaları, herbiri büyük bir şiirî hikâyeye, bir manzum destanın kesilmiş parçaları ve bu parçalarda mezkûr kahramanlar ise bu runojaların hepsi beraber toplanırsa, *İlyada*, *Odesa*, *Şahnâme* gibi bir milli destan (*epopei*) teşkil ediyormuş. Bu hakikati keşfettikten sonra Lönnrot topladığı runojaları hikâyenin gidişine muvâfık bir surette tanzim ve temhir ediyor. Bazı yerler de noksan idi. Hikâyeyi ikmâl edecek parçaları kendiliğinden ilave ederek bütün runojaları 1835 senesinde bir kitap şeklinde neşrediyor. Bu kitaba da hikâyede mezkûr bir ülke ismi olan *Kalevala* ismini veriyor. Ve *Kalevala*'nın neşrolunduğu günden başlayarak Fin milleti hem bütün dünya milletleri nazarında, hem kendi nazarında bir hürmet ve şeref kazanıyor. *Kalevala* Fin milleti için bir nevi asalet diploması oluyor. Çünkü *Kalevala* destanı gösterdi ki asırlardan beri kaba bir millet haline düşmüş bu milletin ileride kıyas olunmağa şâyân bir destan yaratacak kadar büyük bir mazisi varmış. Bu destanı söyleyecek kadar matemli bir lisanı mevcut imiş. *Kalevala* bütün dünya müverrih ve lisanîyatçıları tarafından büyük bir merak ve hiss-i tahsin ile karşılandı. Lönnrot'a bütün dünya lisancıları Fin Homer'i namı verdiler. Bugünden başlayarak Fin milleti Avrupa gözünde bir millet hesap olunmağa başladı. Finlere karşı bu hürmet gittikçe terakki etti. Fin, akıbet³, hayatında *Kalevala*'nın icra

³ [Metinde “avâkıbının”].

ettiği tesir ile daha büyüktür. Kendi ehemmiyet ve istikbaline iman etmiş küçük Fin milleti bugünden itibaren istikbal ümidi beslemeğe başladı. Kendisinin milli bir hayata, siyasi istikbale haklı bir millet olduğunu hissetti. Bütün Finlerin kalplerini maziye ait bir gurur-ı milli ile geleceğine dair ümitler doldurdu.

Fin cemiyeti ve bütün münevver milliyetperver Finler *Kalevala*'yı bütün Finler içinde dağıtmağa, her yerde halk içinde bunu okutarak halka bunun ehemmiyetini anlatmağa bütün çarelerle çalıştılar. Lönnrot tarafından bütün noksanları doldurulmuş bu yeni, fakat zengin lisanda yazılmış, Fin milliyetinin destanı birçok kalpleri iftiharla ağılattı. Ben bu makalede *Kalevala*'nın mazmûnundan bahsetmek istemiyorum. Bütün *Kalevala* birkaç lisana tercüme olunmuştur. Büyük Avrupa lisanlarından İngilizcesi son zamanlarda neşrolunmuştur⁴.

Bu destandan başka Lönnrot aynı zamanda pek çok makaleler, hikâyeler, lirik şiirler toplamıştır. Lönnrot ve başka birkaç adam tarafından toplanılan bu halk edebiyatına istinaden Fin âlimleri evvela Fin dilinin nahvî kaidelerini ve terakki kanunlarını tayin etmişler. Sonra bu kaidelere ve lisanın ruhuna muvâfık bir yolda lisanlarını tevsi ve kelimeler yapmağa başlamışlardır. Fin lisanlıları esas olarak bir kaide kabul etmişlerdir: “Hiçbir zaman başka milletten kelime almamalıdır, bütün eşya ve mâna ve mefhumlar için sözleri Fin lisanından yapılmalıdır”. Finler için lisanlarını tevsi ve tekmil bâbında iki lisan numune olmuştur. Biri Latin, diğeri Alman lisanı. Bu iki lisanın her ikisi âdeta hiçbir başka millet lisanından kelime almayarak, kendi halk lisanı hazinesinden istifade yoluyla terakki etmiş lisanlardır. Fransız lisanında âdeta bütün sanatlar[da] doğrudan doğruya Latin dilinden istifade edilmiştir. İngiliz lisanı ise Cermen ve Fransız ve Latin kelimelerinin gayr-ı tabî bir surette imtizâcından hâsıl olmuş sun'î bir lisanıdır. Fakat Finler Latince'den ziyade Almancayı taklit etmişlerdir. Binâenaleyh medeniyete ait kelimeleri uzun ve mürekkebek kelimelerdir.

Fincede Almanların “donaudampfschiffgesellschaft” sözüne benzeyen birçok kelimeler mevcuttur. Finler kelimelerinin uzunluğundan korkmuyor. Başka milletin lisanından alınan bazı sözlere kendi lisanları kökünden çıkarılmış uzun sözleri tercih ediyorlar. Finler “en hüsnsüz bir Fin kelimesini kullanmak, en nefis İsveç sözünü istimalden evlâdır” diyorlar. Aynı fikir sayesinde Almanlar da lisanlarını ecnebi kelimedenden temizlemişler idi. Finler lisanlarını işledikten sonra bu lisanda ilmî, fennî, hayalî, şiirî edebiyat vücûda gelmesine çalışmışlardır. Son elli sene içinde Fin dilinde gayet zengin bir Fin edebiyatı meydana çıkarılmıştır. Bugün Fin lisanında bütün mevcut Finlere dair müteaddit kitaplar yazılmış olduğundan maada bütün tekniğe, felsefe, din, iktisadiyât ve içtimaiyata dair en son zamanlarda istimale göre mâna ve mefhumları tabir edecek kadar söz yapılmıştır⁵. Bu sözler hep bunların altmış sene

⁴ *Kalevala*, London, Everyman's Library, J. M. Dent [and Sons].

⁵ [*Türk Dili İçin*, s. 96: “Umumî Harpten sonra istiklallerini geri almaları neticesinde Finler millî asker teşkil ettiler. 1919'da askerî istilahlara yaratmak için bir encümen teşkil edildi, encümenin vazifesi münhasıran Fince köklerden yapılmak şartı ile askerî istilahlara vazetmek idi. Bu encümenin azalarından, benim muhterem dostum G. Ramstedt 'İstilah bulmakta müşkülâta tesadüf etmiyoruz. Bizim Fin dilinde söz kökleri ve lâhikalar çoktur, fakat Türk dilindeki kadar bol değildir; Türk dilinden ilmî istilahlara yapmak daha kolay bir iş olurdu, çünkü Türk dilinde söz hazinesi gayet

mukaddem bu lisanda bir edebiyat vücûda getirmek imkânı hakkında münevverlerin şüphe ettiği şu “kaba” Fin lisanı esaslarında yapılmıştır. Bu lisanda edebiyatın ne derecede vâsi olduğunu göstermek için Finlerin kendi lisanlarında, Fin âlimleri tarafından yazılmış, [Finli] bir kalemin ilmî ansiklopedileri mevcut olduğunu zikretmek kâfidir. Adet-i nüfuslarına göre (beş milyondan eksiktir) Fin lisanında her sene neşrolunan gazete, mecmua ve kitapların adedi şâyân-ı hayrettir. Finlerin medeniyetin başka bâblarında dahi vâsıl oldukları büyük dereceleri tarif etmek bu makalenin mevzuunu teşkil etmez. Bu küçük halkın hâli Finlandiyaya seyahat eden bir Türk-oğlunu iki hisse maruz bırakıyor. Biri samimi tahsin, diğeri acı bir gıpta. İki milyon bu halk almış yetmiş senede bir Avrupa milleti meydana çıkarmağa muvaffak oluyor da, kader, ilmî saha[da] bunlar kadar iş göremedik? Bizim tarihimizde Finlerin *Kalavela*’sında tasvir edilen ahvâlden daha parlak devirlerimiz var idi. Fin ırkının vücûdunun hiç kimse haberi olmadığı devirde biz büyük büyük âlimler yetiştirmiş idik. Niçin bu sırada bizim Alman, Fransız kadar değilse, hiç olmazsa, bu Finler kadar da her niyetimiz ciddi yola konulmamış? Ne oldu da bu Finler bu kadar az müddet zarfında bu kadar terakki etti? Niçin biz Türk milletlerinden hiçbiri Finler kadar terakki edememişiz? Bu suallerin cevabı derin tahliller ister, fakat biri şüphesizdir: Terakkiyatımıza lâzım olan şeyler arasında biri, bizde ciddi tarihî ve lisani tetkiklerin bu vakte kadar yapılmamış olmasıdır⁶.

Milletlerin terakki ve te’âli kanunlarını öğrenmekle iştigal eden bütün müverrih ve sosyologların tasdik ettiği bir şey var. Milletlerin intibahı, sonra te’âlisi, tarihi hayli öğrenmiş [olmakla], lisanı ıslah [etmekle], halk anlayacak bir lisan vücûda getirmek[le] başlıyor. Eğer bir millet mazisini bilmezse, lisan ıslahına ehemmiyet vermezse, bu millet hiç esaslı yolda terakki edemez. Halk ile münevverler iki lisanda konuştuğunda bu millet ciddi terakki yoluna girmiş addedilemez. Ciddi terakki isteyen, zamanca bir millet olmağa karar veren bir millet her şeyden evvel fen, ilim ve şehir lisanıyla halk lisanını birleştirmelidir. Lisanı ıslah ve sadeleştirmek için eski edebiyattan istifade etmelidir. Eski edebiyattan istifade için bunu öğrenmelidir. Bunu öğrenmek için tarih ve lisani tetkikat yapılmalıdır. Münevverler lisanı ile köylü lisanı arasında ayrılık devam ederse millet terakki yoluna serî adımlar atamaz. Bir milletin terakkisi bir cihetten iktisadî, fikri kuvvetlenmeden ibaret ise, diğer taraftan ilmî ve fennî tekâmülden ibarettir. Lisanı işlenmemiş bir millette ciddi ilmî tekâmül olamaz, olsa bile mahdut bir daireye mahsus kalır. İşlenmiş bir milli lisan ve bu lisanda edebiyat, milletler için hem vasita-i terakki, hem de damân-ı istikbaldir. Paris, 30 Temmuz [1924].

zengin olduğu gibi, lâhikalar vasıtası ile yeni söz yapmak usulü de bu dilin ruh ve bünyesine uygundur’ diyordu. Ramstedt Avrupa’da ismi malûm lisaniyatçı ve müsteşriklerdendir. Türk dilinin morfolojisini iyi tetkik etmiş bir alimdir”].

⁶ [*Türk Dili İçin*, 96: “Bundan yüz yirmi yıl evvel millî harsı unutulmağa yüz tutmuş, siyasetçe düşmüş, mahkûm, fakir köylülerden ibaret olan Fin milleti bu gün siyasetçe müstakildir, ülkesi içinde hâkim millettir. Yüksek muasır, millî bir hars yaratmıştır. Medeniyetçe Avrupa’nın diğer milletleri seviyesine erişmiştir. Bu mucizeler, bu harikalar hepsi milliyet hissini yemişleridir. Milliyet hissini yayılması ise, millî dilde bir ilim ve medeniyet lisanı yaratmak sayesinde mümkün olmuştur. *Millî, müstakil bir medeniyet diline malik olmıyan bir millet için hakikî medenileşme yoktur*. Bu gün üç buçuk milyon nufustan ibaret Finlerin gayet zengin, her sahaya şamil millî edebiyatları vardır”. Ayrıca bkz. *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, s. 207].

Çek Milleti İntibah Tarihinden

Çeklerin Milli ve Siyasi İntibahında Tarihe ve Eski Harsa Müteallik Eserler Pek Büyük Bir Rol Oynamışlardır.

Birkaç asır mukaddem kaybettikleri siyasi istiklâllerini, Harb-i Umumiden sonra yeniden kazanmağa muvaffak olan milletler arasında üçü yüksek bir medeniyete mâliktirler: Finler, Çekler ve Lehler.

Bu milletlerin siyasi dirilmelerini ne gibi âmiller hazırladı? Bunu bilmek biz Türkler için mühimdir, zannediyorum. Bütün Türk ırkının ancak bir kısmı, takriben dörtte biri siyasi istiklâle mâliktir. Kalan diğer kısmı ise yabancı milletlerin boyunduruğu altında ezilmektedir.

Benim derin kanaatim vardır. Milletlerin siyasi ve medeni bi'set ve teceddütleri daima ruhi, harsi teceddüt ve intibah neticesi olarak meydana çıkıyor. Bir millet ruhen yükseldikçe, milli ruhunu bulamadıkça siyasi istiklâle erişmek imkânı yoktur. Milletlerin uyanmasında iktisadi avâmilin müessir olmasını unutmuyoruz. İktisadi refah daima milletlerin milli şuurlarının neşvünemâsını tesri eden avâmilden olmuştur. Fakat tahlil edersek, görürüz ki milletlerin iktisadi yükselmesi de millet içinde müşahede olunan tesanüt sayesinde mümkün olmuştur. Bu tesanüt şuur-ı milliye vasıtasıyla hâsıl olur. Bir millet, millet olarak yaşamak isterse, istiklâl içinde terakki etmeği hedef ittihaz ederse, her şeyden evvel milli ruhunu bulmalıdır. Milletlerin ruhları ise harsi eserlerinde mestûrdur. Harsları medfûn milletlerin milli ruhları dahi medfûndur. Milli ruhunu bulamadıkça bir millet, bir ırk ne kadar çalışsa ve ne kadar çabalasa da bir medeniyet vücûda getiremez, bir makinenin harekete gelmesi için buğu (buhar) ne kadar lâzımsa, milletlerin te'âli ve tekâmülü için de milli ruh o kadar zaruridir. Bu ruhu aramadan medeni millet olmak hulyası boş bir hulyadır. Bunu ihmal eden adamların ağzındaki medeniyet ve terakki sözleri mânadan âridir, boş laftır. Delil istenilirse, bütün benî-beşer tarihi buna delildir, diyeceğim. İstiklâlini kaybetmiş milletlerin ekserinde ecnebi tasallutu devrinde milli hars kayb olduğu gibi bu harsa merbût milli ruh da yok olup gidiyor.

Milli ruhun ziyayı neticesinde ne kadar milletler yeryüzünden nâ-bed'îd olmuştur. Bilakis ne kadar milletlerin kaybolmaktaki milli harslarını ve bu sayede milli ruhlarını diriltirek milli hars ve milli ruh sayesinde tekrar istiklâl sahiline, mevcudiyet-i siyasiye meydanına çıktıkları görülmüştür.

Yeni Kafkasya'nın geçen seneki numaralarında Fin kavminin tarihi teceddütüne ait birkaç fikir yazmıştım. Finlerin teceddüdü ve siyasi istiklâllerini istirdât etmeleri, ancak eski harslarının teceddüdü sayesinde mümkün olabildiğini göstermiştim. Bu defa Çeklerin milli intibahına, milli tarih ve eski hars âsârının ne gibi tesir icra ettiğine dair musâhabede bulunmak isterim.

I

Tâ kurûn-ı vustadan beri Çekler yüksek harslı bir millet teşkil ediyorlardı. 13'üncü asır ibtidâsından beri Çek lisanlarında eserler yazılmıştır. Tabîî ibtidâda bu edebiyat sırf dinî olmuştur. Ve ekseriya Almancadan tercümelerden ibaret kalmıştır. 14'üncü asırdan sonra Çek lisanında müstakil, dünyevî edebiyat zuhur ediyor. Birinci Çekçe müstakil eser

*Dalimil Tevârihi*⁷ isminde bir eserdir. Bu eser Çeklerin hayat-ı milliyelerinin tâ ibtidâdan beri hasımları bulunan Almanlara karşı düşmanlık duygusuyla dolu gayet milliyetçi bir eserdir. Eserin kahramanlarından biri kral olur olmaz, Çek yurdundan Alman unsurunu kovmağa başlıyor ve üç yıl içinde Çek yurdunu “bir bahçenin ısırganlarını ayıklar gibi yahut bir at kuyruğunu dikenlerinden temizler gibi yeryüzünü Almanlardan ayıklıyor”⁸. Diğer bir Çek kahramanı kral olduktan sonra âdi bir Çek köylüsünün kızıyla evleniyor. Saray etrafındaki büyüklerin itirazlarına böyle bir cevap veriyor:

“Biz hepimiz bir babadan geliyoruz. Zadeğân sınıfının eski babaları köylü olduğu gibi köylüler dahi zadeğân olabilir. Ben bir Çek köylü kızını bir Alman imparatorunun kızına tercih ederim. Her insanın kalbi kendi vatani için çarpmalı, titremelidir. Bir Alman kızı benim halkımı bir Çek kızı kadar sevmeyiz. Alman kızı kendi etrafına Almanları toplar. Alman kızı benim çocuklarımı Almancasına terbiye eder. Bu ise benim halkımın iki kısma bölünmesine sebep olur. Bu yüzden milletim tehlikeye maruz kalır” diyor.

Bu eserden sonra Çeklerde gayet derin bir ruhla aşılınmış milli edebiyat doğuyor ve bu edebiyatın neşvünemâsı gittikçe yükselerek 17’nci asra kadar devam ediyor. Bu sayede on altıncı asırda Çekler tamamıyla işlenmiş bir lisana mâlik oluyorlar. Martin Luther’den evvel Katoliklik mezhebinde ıslahat yapmağa teşebbüs etmiş meşhur Jean Huss’un (1383 [1369]-1415) Çek olduğu erbâbınca malumdur. O, dinî ıslahat uğrunda cihadı için fanatik hıristiyan papazları tarafından takip edildi. Köstencede toplanan Konsil kararına binâen diri diri yandırıldı. Bu vakayı tarih meraklılarının hepsi biliyor. Fakat bu din mücahidinin aynı zamanda bir milliyetperver Çek ve bir milliyet hâdimi olduğunu herkes bilmiyor. Uğurlu milletlerde din uleması dahi milliyet hâdimidir⁹. Çek lisani için ilk defa olarak imla kaidelerini vaz eden, lisanın nahvine ait esasları gösteren bu Jean Huss olmuştur. Jean Huss’tan sonra Çek milleti 16’nci asırda Helçitski gibi dinî bir feylesof, bundan başka birçok edip meydana çıkarmıştır. Aynı asırda Vacslar Hajek Çeklerin tarihini yazıyor. Bu eser milliyetçilik ruhuyla aşılınmıştır. Yine şu asırda Çek halkından büyük seyyahlar zuhur ediyor. Hepsisi büyük seyahatnameler yazıyorlar. 16’nci asır Çek milletinin edebiyatının en parlak bir devridir. Mensur edebiyatla beraber nazım ve şiir edebiyatı da terakki ediyor. Büyük şairler zuhur ediyor.

1620 senesinde Çekler siyasi istiklâllerini kaybediyorlar. Avusturya İmparatorluğu tebealığına indiriliyorlar. Çeklerin mukadderatı Almanların eline geçiyor. Bu günden başlayarak Çek edebiyatının tekâmülü de, tevessüü de duruyor. Mevcut edebiyat tedricen sönmeye başlıyor. Almanlar, Çeklerin milli harslarını temsil eden büyük adamları türlü yollarla takip ve tazyik ediyor, Çek münevverlerinin birçoğu öldürülüyor, bir kısmı diğer memleketlere hicrete mecbur kalıyorlar. Vatani terke mecbur olan büyük münevver Çekler içinde, bütün dünyaya ismi malum olan Comenius (1592-1670) dahi bulunuyor. İlm-i terbiye tarihi ile iştigal eden adamlar bu Comenius’un pedagoji fenninin terakkisindeki

⁷ *Chronique de Dalimil*.

⁸ Louis Leger, *La Renaissance Tchèque*, Paris [1911].

⁹ E[rnest] Denis, *Huss et la Guerre des Hussites*, Paris [1878].

rolünün ne kadar büyük olduğunu bilirler. Huss, Luther'den evvel dinî islahat fikri nâşiri; Helçitski [Chelczicky], Tolstoy'dan evvel Hümanizmle dini telfik fikrinin mürevvici olduğu gibi; Comenius da Pestalozzi'den (1746-1827) evvel terbiye hususâtında reform taraftarı olmuştur. Terbiyecilerden ilk defa olarak her millet evladının ibtidâi ve rüşdi tahsilini kendi lisanında almasının lüzumunu gayet kuvvetli ve fennî delillerle ispat eden bu adam olmuştur. Comenius, Latinleştirilmiş bir isimdir, asıl ismi ise Komnencki'dir ki bu da vatanı Komna şehrinde nisbetle yapılmış bir isimdir. Büyük terbiyecinin ekser eserleri Latince ise de bu adam hiçbir vakit milli lisanını ve bu lisana hizmet lüzumunu unutmamıştır. Umum benî-beşere mahsus yazdığı eserler Latince ise de Çekçe dahi pek mühim eserler yazmıştır. Bunlardan *Milli Çek Dilinin Hazinesi* ismindeki eser meşhurdur. Bu eser, mükemmel bir Çek kamusu, mükemmel bir gramer ve bir de durûb-ı emsâl mecmuasından ibarettir. Bu eseri vücûda getirmek için Comenius kırk sene çalışmıştır. Bu zat bundan başka dahi milletine Çekçe birçok eserler hediye etmiştir. Comenius Çek edebiyatı parlak devrinin son mümessilidir. On yedinci asırda büyük münevver Çekler öldürüldükten, ber-hayat kalanları vatanlarını terk ettikten sonra, şehirlerde sâkin Çekler Alman lisanında konuşmağa başlıyorlar. Çek lisanını tazyik siyaseti 17'nci asırda tamamıyla ve on sekizinci asrın son rub'una kadar bütün dehşeti ile devam ediyor.

17'nci asır ortalarına yakın Çek milleti sür'atle Cermenleşiyordu¹⁰. Çek lisanı medeni lisan rütbesinden, köylü lisanı derecesine indirilmişti. "Kibar" tabaka Çek lisanında konuşmağı kabalık ve terbiyesizlik alameti gibi telakki ediyordu. Zadegân sınıfı ise büsbütün Çekliklerini inkâr ediyordu. Çekçe bilmediklerini büyük bir iftiharla, terbiyeli olduklarına delil olarak, gösteriyorlardı. Birçok zadegân Almancaya benzetmek için isimlerini değiştiriyordu. Şöyle ki: Bir kısım Çeklerde ruh ve lisan değiştiği gibi isimler dahi değişiyordu. Hulâsa münevver tabakasını kaybeden, milli rehberlerden mahrum ve başsız kalan Çek milleti Almanların tesir ve tazyiki altında tedricen "milliyetsizleşiyordu". Tıpkı 17'nci asırdan 19'uncu asra kadar İdil-Kama havzasındaki Türk mirzalarının kendilerini Rus belledikleri gibi, İran Azerbaycanı Türklerinden bir kısmının kendilerini hâlâ Farişî addettikleri gibi, eski Türkiyede saray etrafındaki millet macunları kendilerini millet ve milliyet mefhumlarından daha yüksek bir mevkide zannettikleri gibi yahut bugünkü Bolşevik Rusyasında Ruslaşmış bazı Türk biçarelerinin kendilerini beynelmilel mefruz bir kitle âmâline hizmet ediyorum zannıyla, milliyetinin Ruslaşmasına hâdim olduğu gibi Çek zadegânı da Almanlığa hizmet ederdi. Avusturya hükümeti başında duran Almanların Çek milliyetini öldürmeğe çalıştığı gibi Katoliklik kuvvetini teşkil eden Cizvitler de Çek milletinin sönmesine ayrıca yardım ediyorlardı. Çünkü Papalık nokta-i nazarından Çeklik, Huss taraftarlığı gibi görülüyordu. Bu iki kuvvetin teşrik-i mesaisi yüzünden üç asır içinde büyük terakki gösteren parlak Çek edebiyatı kaybolup gitmişti. Papazlar nerede eski Çek edebiyatı bulsalar, "bunda Huss mezhebinin kokusu var" diye onu tahrip ediyor, yandırıyorlardı¹¹. Şöyle ki 18'inci asrın son rub'una gelince Çek harsı tamamıyla söndürülmüştü. Çek milleti, Çek halk şuuru büyük husûfa maruz idi. Köylerde bile mektep, ilim, idare ve mahkeme lisanı

¹⁰ Bertrand Auerbach, *Les Races et les nationalités en Autriche[-Hongrie]*, Paris [1917].

¹¹ Müstesna olan milliyetçi papazlar da görülmüştür.

Almanca olmuştu. Bu hal devam etseydi, Çek milletinin büsbütün Almanlaşacağı muhakkak idi. Yüz sene zarfında yüksek harslı milleti bu kadar harssızlandırmağa muvaffak olan kuvvet daha bir yüz sene geçseydi, bu milleti büsbütün mahv u nâ-bedîd edebileceği şüphesiz gibi geliyordu. Fakat lisanı ve harsı büyük bir tekâmül devri geçirmiş, cismen sağlam bir millet için kaybolmak tehlikesi yoktur. Medeni milletlerin muhafaza-i nefis dehası bütün tazyik kuvvetlerine daima galebe çalmıştır. Tarihin herhangi bir devrini alsanız kürre-i arzın muhtelif kitalarından herhangi bir noktasında olursa olsun, istibdatla milliyet mücadelelerinde daima milliyetin galebe ettiğini göreceksiniz. Bir milletin harsını muhtevi lisanı âsârı mevcut ise bu millet cismani inkıraz maruz değilse, bu millet ne kadar başka milletin tazyiki altında birkaç zaman için milliyetini unutarak yaşasa bile, bir zaman gelecektir ki milliyet şuuru yine tecelli edecek, yine millet kendi ruhunu bulacaktır. Bir milletin lisanında birkaç kitap saklanmışsa o milletin ruhu dahi saklanmış, böyle bir millet ölmemiştir.

II

On sekizinci asır nihayetine yakın -ki Alman istibdadının en kuvvetli zamanlarına tesadüf eder- Çekler içinde “Alman” olarak mükemmel âli tahsil görmüş münevver Çek gençleri zuhur ediyor, cidden münevver bir tabaka hâsıl oluyor¹². Bu tabaka efrâdı, ahali içinden çıkmış adamlardı. Zadegânın ölmüş milli ruhunu Çek milleti içinde diriltten işte bu tabaka olmuştur. Çünkü ciddi tahsil ile ilim nuru insanları daima mânevi kıymetleri takdire sevkeder. Milletlerin mânevi hazineleri içinde en büyük kıymete mâlik olan şey milletin ruhudur. Milli ruhun zarfı ise milli harslardır.

Çeklerdeki milli intibah Avusturya hükümetinin yaptığı tazyikatın büyük bir tezahüründen sonra başlıyor: 1780 senesinde Avusturya İmparatoru İkinci Joseph, Çek köylelerinde Çek lisanının talimini katî bir surette men ediyor. (Bu devirde bazı nadir milliyetçi papazların Çek lisanında talim ettikleri görülüyordu). Bu imparator müteaddit milletlerden mürekkep bir memleketi Almanlaştırmak hülyasına düşmüştü.

Çek lisanında talim hakkındaki ferman, uyanmağa hazırlanmakta olan Çek milli şuurunu gayet kuvvetli bir surette sarsıyor. Bugünden itibaren Çeklerde milli hareket başlıyor, bu tarihten sonra Çek münevverleri kalplerinde besledikleri milli bi’set mefkuresini açıktan açığa millet içinde neşre başlıyorlar. Münevverlerin hareketi köylülerde büyük bir ma’kes buluyor. Bu suretle bütün millette misli görülmemiş milli bir heyecan hâsıl oluyor. Bu hareket ve heyecanın kuvveti önünde Avusturya Almanları heyecanda kalıyorlar.

Milletler için lisan, babaların bıraktığı en büyük ve en kıymetli mirastır. Bu miras milletler için en büyük bir hayat damânı, beka vasıtası ve ebedîlik tılsımıdır. Bu tılsımı saklayan millet kaybolamaz. Çeklerin milli intibahı Alman tazyikinden doğmuştu. Teceddüt ve istikbal ümitlerine kuvvet veren şey de İslav Rusyanın büyüklüğü oldu. Dünyada büyük, müstakil ve ırkdaş bir memleketin vücûdu Çeklerin milli hareketleri ibtidâsında mânevi pek büyük bir rol oynamıştır.

¹² E[rnest] Denis, *La Bohême depuis la Montagne-blanche*, Paris [1903].

Çeklerin teceddüt ve intibah seneleri Napolyon muharebelerine tesadüf eder. Bu senelerde Çek yurdundan Rus askerleri geçiyordu. Gerek münevver Çekler olsun ve gerek halk olsun, Rus zabıt ve askerleriyle temasa geliyorlardı. Büyük Rus milletinin lisanı Çek lisanı gibi bir İslav lisanı olduğunu Çek milleti amelî surette öğreniyordu. Dünyada büyük bir İslav unsuru mevcut olduğu bütün Çeklere bilfiil malum oluyordu. Mazlum ve mahkum milletler için, hariçte, başka bir memlekette, müstakil bir ırkdaş milletin vücûdu daima bir ümit ve ilham menbaı olmuştur.

Çekler için milli intibahın vakt-i merhunu gelmişti. Çek harsını yeniden diriltmek ve yükseltmek arzusu doğmuştu. Sönmüş bir harsı ihya etmek için o harsı tanımak lâzım idi. Binâenaleyh aynı zamanda birçok âlim ve münevver Çek milliyetperverleri eski harsı öğrenmeğe başlıyor. On sekizinci asrın birinci nısfı içinde Çek milleti birçok milliyetperver hars âlimleri yetiştirmiştir. [Josef] Dobrovský [1753-1829], 1809 senesinde *Çek Lisasının Mufassal Kavâidi*'ni¹³, 1822 senesinde *Eski İslav Şivelerinin Kavâidi*'ni¹⁴ neşrediyor. 1836'da ilk büyük Çek müverrihi [František] Palacký *Çek Halkının Tarihi*'ni¹⁵ neşrediyor. 1837'de lisanîyat ve atîkiyât mütehasşısı ve âlimi [Pavel Jozef] Šafárik [1795-1861] *İslav Atîkiyâtı*¹⁶ namında eserini neşrediyor. Bu eser bütün İslav milletlerinin eski harsi eserlerini meydana çıkararak mühim bir eser olmuştur. Birçok lisanlara tercüme olunmuştur. Bu eserde Çekten başka İslav milletleri de milli gururlarını milliyetperverlik hislerini gıdalandırmağa, esaslandırmağa telkinat almışlardır.

Aynı his âlimlerde doğduğu gibi Çek şairlerinde de tezahür ediyor. Aynı devirde Çek milleti içinde büyük bir şair zuhur ediyor. Bu, Çeklik şairi aynı zamanda İslavlığın da muğannisi idi. Bu şairin büyük eserini teşkil eden *İslav Kızı (Slávy dcera)*¹⁷ dünyada İslavlık hissini, İslavlık gururunu neşre en çok hizmet etmiş bir eserdir.

Dünyada umumi İslavlık hissini, büyük İslav mefkuresini (*Panslavisme*) neşre Çekler kadar hiçbir İslav milleti hizmet etmemiştir. Dobrovský, Palacký, Šafárik, Kollár gibi büyük simalardan başka Çek dünyası birçok âlim ve şair dünyaya çıkarmıştır¹⁸. Hepsinden bahsetmeğe bir mecmua makalesinin çerçevesi müsait olmadığını söylemeğe hâcet yok.

On sekizinci asır ortalarında bu âlimlerin kahramancasına sa'y ve ictihadı sayesinde (bu adamların ekserisi fakir ve parasızlık içinde yaşamıştır) Çek milletinin dili düzeltilmiş, yeni bir edebiyatı yapılmış, milliyetçilik mefkuresi (*idéologie*) vaz edilmişti. İbtidâ münevverlerde başlayan bu milliyetperverlik hareketi gittikçe bütün millete sirayet etmekte idi.

Ahalide Alman tazyikinden doğmuş, münevverlerde ziya ve maarif sayesinde tecelli etmiş milliyet mefkuresinin inkişafına yine bu devirde zuhur eden bir hadisenin büyük tesiri

¹³ *Ausführliche Lehrgebäude der böhmischen Sprache*, Vienne 1809.

¹⁴ *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, 1822.

¹⁵ *Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber*, Prag 1830.

¹⁶ *Slavische altertümer leutsch*, von Achrenfeld, Leipzig, 1843-1848.

¹⁷ Louis Leger, *Russes et Slaves [études politiques et littéraires]*, Paris 1886 [1890].

¹⁸ Jean Bourlier, *Les Tchèques et la Bohème contemporaine*, Paris 1866 [1897].

olmuştur. Bu hadise, [Václav] Hanka [1791-1861] isminde bir Çek lisanîyatçısı tarafından on birinci asırdan eski Çek lisanında yazılmış pek mühim iki manzumenin keşfolunmasıdır¹⁹.

Bu manzumelerin meydana çıkması Çek gurur-ı millisi hislerinin neşvünemâsında çok büyük rol oynadığından bu manzumeler hakkında birkaç satır yazmayı zaruri buluyorum:

Çek lisanîyatçıları on üçüncü asırdan beri gayet müterakki bir edebiyata mâlik olmak şerefiyle kanaatlenmeyerek, mazilerinin daha uzak devirlerine ait numuneler aramaktan hâlî kalmadılar.

Almanların Nebelungenleri İslav arasında Sırp halkının eski “Pesme”leri, Rusların “Bylina”larının mevcut olması, Çeklerin milli gururlarına dokunuyordu. On üçüncü asırdan daha evvel yazılmış Çek eserleri bulmak arzusu bütün şuurlu Çek milliyetperverlerinde gayet kuvvetli idi. Milliyetçi münevver Çekler her yerde eski yazıları arıyorlardı. Bu yolda millet içinde ne kadar umumi ve hususi, büyük küçük kütüphane varsa hepsi araştırıldı. Nihayet 1837 senesinde Çek lisanîyat mütehasıslarından, öteden beri ateşli milliyetperver Hanka, Královédvorský şehri kilisesinin minaresi altında on birinci asırda yazılıp bırakılmış eski bir manzumeyi buldu. Bu manzume gerek lisanının mükemmelliği, gerek şiirlerinin nefâseti, gerek İslav ırkının mazisini İslavların gurur-ı irkisini okşayacak surette tasviri cihetten bütün İslav ırkının mazisini İslav dünyası için cidden mühim idi. Onun için bu manzumenin keşfi bütün İslav âleminde gayet büyük bir heyecan tevlid ederek ırkî iftiharî mûcib olmuştur. Tâ on birinci asırda bir İslav milletinin mükemmel bir manzume yazmağa yarayan edebî lisanı mevcut olması bütün İslav ırkına şeref gibi telakki olunuyordu.

“Královédvorský” yazısı (bulunmuş manzumelere bu isim verildi), bütün İslav milletlerinin lisanına tercüme olundu. Bu heyecan İslavlardan geçerek Avrupa milletlerine dahi sirayet etti. Fransızcaya²⁰, İngilizceye, Almancaya, İtalyancaya tercüme olundu. Tıpkı *Kalavela* keşfinden sonra Finlerin bütün Avrupada şeref kazandığı gibi Královédvorský yazılarının neşrinden sonra Çekler de bütün Avrupa âlimleri nazarında muhterem ve şerefli bir millet oldu. Bu sayede Çeklerin Almanlara karşı milli hareketleri tekrar kuvvet buldu, âlim Avrupanın mânevi hüsn-i teveccühü Çekler tarafına çevrildi. Bu sayede Çek lisanı Avusturyada ilim ve idare sahasında “fütuhât” yapmağa başladı. Pragta Çek lisanı kürsüsü tesis olundu. Prag şehri bütün İslav dünyası için İslavlık merkezi oldu. Bu eserin kâşifi bütün dünya indinde büyük şöhret ve ikram kazandı, Çek milleti Pragta tesis ettiği müzehaneye Hanka’yı müdür tayin etti. Bütün İslav dünyasının ateşli, hisli gençleri ve ihtiyarları İslav dünyasının âlim milliyetperveri Hanka’yı ve onun idare ettiği müzeyi bir mukaddes mabedi, bir peygamberi ziyaret eder gibi ziyaret etmeğe başladı²¹. Hanka zaten bu keşfinden evvel de Çek lisanına dair mühim eserleri ile tanılmış muhterem bir sima idi. Hanka büyük bir ihtirâm içinde öldü²².

¹⁹ Louis Leger, *Chants héroïques et chansons populaires des Slaves de Bohême*, Paris 1866.

²⁰ Louis Leger, *La Renaissance Tchèque*, Paris 1911.

²¹ [Hanka ve Královédvorský bahsi *Türk Dili İçin*’de ve *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*’nda yoktur].

²² Hanka’nın vefatından sonra Královédvorský yazmalarının hakikaten on birinci asır eseri olmayıp da o zaman lisanına takliden uydurulmuş on dokuzuncu asır mahsulü bir eser olduğunu birkaç âlim

Görüyoruz ki Finlerde olduğu gibi Çeklerde dahi tarihî tetkikat, eski edebiyatı teftiş milletlerin intibahında fevkalâde büyük bir rol oynamıştır. Çeklerden, Finlerden başka bütün siyasi basübadelmeyt devrini geçen milletlerde milli, ırki tarihin eski edebiyat, eski hars eserlerini öğrenmek milli intibah ve bunun neticesi olarak siyasi istiklâle îsâl etmiştir. Biz Türk milletleri için dahi hal böyle olacaktır. Türk ırkına mensup milletler milli hareketlerini esaslı yola koymak isterlerse mutlaka Avrupa milletlerinin yolunu takip etmelidir. Her şeyden ziyade milli tarih ve milli harsa ehemmiyet vermelidir. Milli harsımızı diriltmeden medeni bir millet olmak arzusu bir hayaldir, bir seraptır. Maatteessüf Türklük dünyasının hiçbir köşesinde, büyük Türk ırkının eski harsını öğrenmek işi ciddi bir yola konulmamıştır. Bu bâbda esaslı bir teşebbüs son zamanlara kadar yapılmamıştır. Halbuki Türk ırkının ne şerefli bir mazisi mevcuttur! Ne medeni, harsi eserleri mevcuttur! Biz Türkler on birinci asır değil, tâ altıncı ve yedinci asırda edebi lisana mâlik bir ırkız, bir milletiz. Fakat Türk dünyasının müderrisleri bu eserlerin ismini bile işitmemiştir. İsmi işitmişse de eseri okumamıştır. Okuyamamıştır değil, okumak lüzumunu bile hissetmemiştir. Başka milletlerde siyasi milli hareket, ilmi ve harsi hareket neticesi olarak meydana çıktı. Siyasi milliyetçilik harsi, ilmî milliyetçilikten doğdu ve ilim ile tarihe istinat etti. Biz Türklerde milli hareket, siyasi hareket harsi ve ilmî milliyetçiliğin inkişafından evvel inkişaf etti. Bunun esbâbı çoktur. Bunları tahlil etmek bu makalenin vazifesi değildir. Fakat bir hakikati büyük bir kanaatle, daima söylemeliyiz; zimâm-ı umûr ellerinde olan büyüklerimizin şuuruna tecelli edinceye kadar tekrar etmeliyiz. Bu hakikat ise bundan ibarettir:

Eğer biz, Türk ırkına mensup halklar, bir taraftan milli hareketlerimize, milli intibahımıza harsi ve ilmî esaslar vaz edemezsek, diğer taraftan milliyet fikrini halkta neşredersek bizim milliyetçiliğimiz kökü toprağa yapışmamış bir ağacın çiçek açmasına benzer. Köksüz ağaç çiçeklenebilir, fakat meyve verinceye kadar yaşayamaz. Türklük ve Türkçülük dostlarının birinci vazifesi Türk mazisini öğrenmek işlerini esaslı bir yola koymaktır. Paris 1925.

ciddi surette iddia etmeğe başladılar. Bu mesele bu gün tamamıyla halledilmiş bir mesele değildir. Böyle olmakla beraber bu gün ekseriyet eserin on dokuzuncu asırda yazılmış olduğuna kânidir.

EK 1

Macarların Edebî Dil Tarihi Hakkında Birkaç Söz*

Profesör Sadri Maksudi

Macarların yaşadıkları saha çevresindeki milletlerden hiç birine kardeşlikleri yoktur. Bu milletin Hint-Avrupa dillerinde konuşan halklar arasında millî benliğini, dilini saklayabilmiş olması hayrete değer bir hâdisedir. Macarlar kesif bir millî şuur sahibi milletler. Macarların on ikinci asra kadar yazı dili yoktu. Macarca birinci lisanî abide on ikinci asra aittir. Edebî dil işleme on beşinci asırda İncil'in tercümesi ile başladı (1437). Bundan sonra on altıncı asrın ortalarına kadar edebiyat inkişaf etti. On yedinci asırda Macar tarihi, edebiyatın inkişafına müsait değildi. On sekizinci asırda Macarlarda edebî hayat yeniden canlandı.

Bu asrın sonuna doğru, bütün medeniyet kabiliyeti olan milletler gibi Macarlar da bir şuurla dil düzeltme devri geçirdiler. Bu devirde Macarlar edebî dillerini müstakil kılmak için, her medenî mefhum için öz Macar dili köklerinden sözler yarattılar. Bugün Fin dili gibi Macarların edebî dili de bütün ilmî ve medenî mefhumları ifade edebilen, işlenmiş, zengin bir dildir. Bu suretle bugün cihan sahnesine Türklerden üç dört asır sonra çıkmış olan iki Ural-Altay halkı Türklerden evvel, munhasıran millî dilin söz hazinesi yardımı ile edebî diller yaratmışlardır. Edebî dil yaratmaları, dinlerini kabul etmiş oldukları komşu hıristiyan milletlerden söz almaktan ibaret olmamıştır. Hıristiyan oldukları halde hıristiyan dinî mefhumları ifade eden sözleri de, medeniyet istilahlarını da Macarca yapmışlardır. On dokuzuncu asırda edebî dil işlenmesi devam etti. 1828'de *Illade* Macarcaya tercüme edildi. 1830'da Macar Akademisi kuruldu. Akademi kurulması ile dilin şuurla, usulle işlenme ve düzeltilmesi devri başladı. Akademi, Macar dilinin gramerini, ilmî istilahları tespit etti, dilin lûgatlerini topladı. 1862 ile 1874 arasında büyük Macar dili söz kitabını neşretti.

Bulgar, Sırp ve Romanyalıların edebî dil yaratma sahasındaki şuurlu bir surette, usulle çalışmaları tarihi gayet ibretlidir. Bugün İrlanda halkı, şehirlerde büsbütün unutulmuş, metruk olmuş, ancak merkezlerden uzak köylerin bazısında saklanmış millî dillerini yeniden yaşatmak, köylü dilinden bir medeniyet dili yaratmak için büyük bir azimle çalışmaktadır. Uzun süren mücadele neticesinde siyasî istiklallerini ellerine aldıktan sonra, harsî istikâllerini kazanmak İrlandyalıların en büyük, en mukaddes gayeleridir. Bugün İrlandyada İngiliz dili yerine eski İrlanda dili resmî dil ilân olundu. Mekteplerde, bugün, asırlarca metruk kalmış Kelt lisanı yeniden yankuluyor. Norveç halkının edebî dili Danimarka dili tesiri altında bulunuyordu. Bugün Norvejde dili köylü diline yaklaştırmak için ciddi tedbirler alınmaktadır. Eski edebî dilleri (Riksmal) yerine, köylü dilini (Landsmal) edebî dil derecesine yükseltmek istiyorlar.

Hulâsa, bütün tarihî milletler gibi yeryüzünün türlü köşelerinde yaşayan bugünkü milletlerin dahi dil düzeltmek, halk diline uygun ve ona yakın bir edebî dil yaratmak işine büyük bir

* "Macarların Edebî Dil Tarihi Hakkında Birkaç Söz", *Öz Dilimize Doğru*, sy. 16, 31 İkincikânun 1934, s. 3-4. Yazının tekrar yayını için bkz. *Öz Dilimize Doğru*, III/1, 27 Ağustos 1936, s. 14-15. Ayrıca bkz. *Türk Dili İçin*, s. 100-103. Yazının 1936 neşrinde "hars" kelimesi "kültür", "harsî" kelimesi "kültürel" ile değiştirilmiştir.

Öz Dilimize Doğru için bkz. Yüksel Topaloğlu, "Dil İnşasında Aşırı Özleşmecî Bir Dergi: 'Öz Dilimize Doğru'", *Gazi Türkiyat Dergisi*, sy. 5, Güz 2009, s. 395-430.

ehemmiyet attediklerini, dünyadaki edebî dillerin hepsi millet münevverlerinin şuurlu çalışmaları sayesinde vücuda gelmiş olduğunu, bütün şuurlu milletlerin dil istiklâline ülke istiklâli derecesinde mukaddes bir kıymet nazarı ile baktıklarını görüyoruz.

Dillerini şuurla inkişaf ettirmiş, şuurla ilmî ve edebî lisan yaratmış olan bütün medenî milletler, aynı yollardan gitmişlerdir, aynı usulleri takip etmişlerdir, medenî lisan yaratma yolunda aşağı yukarı aynı merhale ve safhalardan geçmişlerdir. Bütün bu milletler:

1. İlk önce millî dilin söz hazinesini topladılar,
2. Lehçeleri öğrendiler,
3. Halk edebiyatını tetkik ettiler, topladılar,
4. İmlâ ve nahiv kaidelerini tespit ettiler,
5. Eski edebiyat nümunelerini cem ve neşretttiler,
6. Sonra ilim ve fen ıstılahları vaz ettiler.

Bütün milletlerde edebî dil yaratma işinde rehberlik eden esas, edebî dilin halk diline yakınlık ve uygunluğu olmuştur.

Bütün medenî milletler ancak bu şekilde, şuurla çalışma neticesinde, millî dil köklerinden ıstılahlar yaratmak yoluyla müstakil bir ilmî lisan sahibi oldular ve müstakil bir yazı dili sayesinde yüksek bir millî hars doğurabilmişlerdir.

EK 2

Dil Düzeltme İşinde Yazıcıların Borçları* Profesör Sadri Maksudi

Bugün Türk için yazı yazan her yazıcı şu hakikati kabul etmeğe mecburdur: *Yakın geleceğin yazı dili öz Türkçe olacaktır.*

Bundan sonra Türk yazıcıları için Osmanlı devrinden kalma söz hazinesi, eski ifade usulleri yardımı ile yazı yazmakta devam etmek imkânı yoktur. Hukukçular için müstakil bir Türkiyede kapitülasyon hükümlerine göre iş görmeğe kalkışmak ne kadar ayıp, gülünç ise, yabancı sözlerle yazı yazmak ta o kadar ayıp, o kadar gülünç olacaktır. Çünkü bu da bir kapitülasyondur. Bu günden sonra Türklere hitap eden her yazıcı düşüncelerini yaymak için öz bir dil kullanmağa çalışmalıdır²³.

Yazıcı için bugün divan edebiyatını ve bu edebiyatı taklitten başka bir şey olmıyan diğer şairlerin şiirlerini, Osmanlı devrinin eski nesircilerinin eserlerini öğrenmekten ibaret olan yazıcılığa hazırlanmak kâfi değildir. Her yazıcı emin olsun ki on yıl sonra eski söz hazinesi yardımı ile, eski uslüpta yazılmış yazılarla edebiyat meydanına çıkmak, “Eshabı kehif” parası ile pazara

* “Dil Düzeltme İşinde Yazıcıların Borçları”, *Öz Dilimize Doğru*, sy. 19, 30 Haziran 1934, s. 11-12. Ayrıca bkz. *Türk Dili İçin*, s. 426-431. *Öz Dilimize Doğru* neşrinde birçok kelime değiştirilmiştir; “bazar” yerine “pazar”, “vazife” yerine “borç”, “müşküllük” yerine güçlük, “tahavvül” yerine “değişiklik”, “bakış noktasından” yerine “bakımından” gibi... Cümle yapısının değiştirildiği de olmuştur.

²³ [*Türk Dili İçin*, s. 426: “Bugünden itibaren Türklere hitap eden her yazıcı fikir ifadesi vasıtalarını millileştirmeye mecburdur”].

gitmekten pek farklı olmayacaktır. Her yazıcı bir cümleyi yazmadan evvel kullanacağı sözlerin Türkçe olmasına dikkat etmeğe mecburdur.

Yazıcılar ötedenberi alıştıkları yabancı kelime ve terkipler yerine Türkçe söz ve tâbirler hazırlamalı, bunun için de bütün gazete muharrirlerimiz, romancılarımız, şairlerimiz yeniden ciddi surette öz Türkçeyi öğrenmelidirler. *Bu bir milletçilik borcudur.*

Yazıcılar için yeniden Türk dili üzerinde araştırmalar yapmak biraz usandırıcı uğraşma olacaktır. Fakat Türklük namına bunu yapmalıdırlar. Yazıcı olmakla, zekâ ve malûmat sahibi olduklarını ispat etmiş olan muharrirler için bu iş yenilmez bir güçlük değildir. Bugün şöhret kazanmış büyük şair, hatip ve yazıcılarımız bu vazifeyi yapmıştır.

Saltanat yerine halk hâkimiyeti, eski Arap alfabesi yerine halk diline uygun yeni Türk harfleri kaim olmuştur. Bu inkılâbın tabîi, kaçınılmaz neticesi Osmanlı devri tahrir lisanı yerine öz Türkçe yazı dili gelmesidir. Avrupalılar fikrî inkılâplara “manevî kıymetlerin yeniden takdiri” ismini veriyorlar²⁴. Bizim bütün yazıcılarımız dili işinde bir “kıymet tahvili” yapmalıdır. Milletler için her terakki bir inkılâp olduğu gibi fertler için de her tekâmül bir nevi “ihtida”dır. Şimdiye kadar dil düzeltme cereyanı ruhlarını tepretmemiş olan yazıcılar da kendi ruhlarında bu değişikliği yapmalıdır. Bu, millet için büyük bir hizmet olduğu gibi yazıcının kendisi için de bir zarurettir.

Çünkü her yazıcı bilsin ki, dilde Türkçülük geçici bir cereyan değildir; ruhî, tarihî sebeplerden doğan, ilmî esaslara dayanan bir hâdise, kuvvetli bir millî akımdır. Bunun önünü almak imkânı yoktur. Yeni harflerle tahsil gören gençlerin hepsinin bu dil düzeltme cereyanının gayet odlu taraftarı olacağına hiç şüphe etmemeliyiz.

Türkçe sözlerle, Türkçe üslûpla yazmak için yazıcı ne yapmalıdır? Bunu herkes kendisi halledecektir. Bu hususta bence şunlar göz önünde tutulmalıdır:

1. Her yazıcı yazarken Türkçe sözlerle yazmak gerekliliğini unutmamalıdır. Bunun için muharrir kendisini daimî bir mürakabe²⁵ altında bulundurmalıdır.
2. Her muharrir bir yazıyı yazdıktan sonra onu bir de Türkçelik bakımından yoklamalı, Türkçe karşılığı varken kaçmış yabancı sözleri yazısından çıkarmalıdır. Yabancı sözlerden ancak şimdilik Türkçesi bulunmayanları kullanmalıdır.
3. Şimdilik kullanacağımız yabancı sözleri Türk kelimesi gibi Türk gramerine uygun bir surette kullanmalı ve bunlardan sıfat ve lâzım fiil şeklinde sözler yapmamalıdır²⁶. Örnek olarak vazife sözüni alarak bunu kullanmağa mecbur olduğumuzu farzedelim. Bundan muvazzaf, tavzif alınmamalıdır. Bunlar yerine gûya vazife kelimesi Türkçe imiş gibi “vazifelenmiş”, “vazifelendirmek” demelidir.
4. Hiç bir zaman yabancı terkip ve anlatış tarzı²⁷ kullanmamalı, Arapça basma kalıp tabirlerin Türkçesini bulmalıdır. Bunun için de yazıcı, bildiği öz Türkçe sözlerin sayısını çoğaltmağa çalışmalıdır²⁸.

²⁴ Bu tabiri ilk defa olarak Alman mütefekkirlerinden Fr. Nietzsche (1844-1900) kullanmıştır, zannediyorum.

²⁵ [*Türk Dili İçin*, s. 428: “daimî bir ruhî mürakabe”].

²⁶ [*Türk Dili İçin*’deki 3. ve 4. maddeler birleştirilmiş, ikinci kısım hatalı olarak aktarılmıştır. *Türk Dili İçin*, s. 429: “3. Şimdilik kullanmağa mecbur olduğu yabancı sözleri Türk kelimesi gibi Türk gramerine uygun bir surette kullanılmalıdır. 4. Mümkün olduğu kadar yabancı dillerden ancak ismi zat almağa çalışmalı ve sıfat, fiil lâzım olduğu zaman bunları bu isimden yapmalıdır...”].

²⁷ [*Türk Dili İçin*, s. 429: “5. Hiçbir zaman Acemce veya Arapça terkip, ifade tarzı”].

²⁸ [*Türk Dili İçin*’de yer alan 6-11. maddeler *Öz Dilimize Doğru* neşrine alınmamıştır. Alınmayan kısmı köşeli parantez içinde veriyoruz. 3 ile 4 birleştirildiği için metin 6’dan devam etmektedir].

[Bunun için de:

6. Halk edebiyatı mahsullerini, halk için yazılmış edebiyatı sık sık okumalı. Halk edebiyatı mecmualarında, saz şairlerinin eserlerinde, eski devirde nesirle yazılmış kitaplarda, Türkçe tefsirlerde, hikâye mecmualarında, hatta eski lisana merbut tarihçilerin yabancı kelimelerle dolu eserlerinde bile dikkatle okuyan yazıcı bir çok bugün unutulmuş güzel öz Türkçe sözler bulacaktır.

7. Hayatını yazıcılığa hasretmek isteyen, şehirli muharrir ve şairler arasına Anadoluya köylüler arasına gidip yaşamağa çalışmalıdırlar. Bu sayede yazıcılar köy hayatını, köylülerin ihtiyaçlarını öğrendikleri gibi aynı zamanda halk lisanı ile aşnalık peyda edecekler ve pek çok söz, ifade tarzları kazanacaklardır.

8. Kendisine hürmet eden bir yazıcı eski Uygur devrinden kalma edebiyatı okumuş olmalıdır. Her büyük yazıcı *Kutadgu Bilig*'i baştan aşağı okumalıdır. Bu günkü Türk yazıcısı Uygur sözlerini kullanmağa mecbur değildir. Fakat eski Türkçenin söz bolluğunu, ifade sahasındaki zenginliğini görmek, anlamak ve bu zengin lisan hazinesinden ihtiyaç olduğu zaman güzel tabirleri, güzel sözleri alabilmek Türk ruhundaki edebiyat hakkında bir fikir edinmek için bu edebiyatı tanımak lâzımdır. Bu edebiyatla aşnalığın en verimli ciheti, divan edebiyatının ruh ve dili yabancılaştırıcı tesirini izale etmesidir.

9. Her muharririn kütüphanesinde Türk dil hazinelerini içine alan bütün lûgat kitapları bulunmalıdır. İhtiyaç görüldükçe muharrir bunlara bakmalı, hatta boş vakitlerinde bunların hepsini gözden geçirmeli, bilmediği kelimeleri kaydetmelidir.

10. Yazıcı Türkiye haricindeki Türk lehçelerinde yazılmış eserleri de okumalıdır. Bu, o lehçelerden söz almak için değil, Türk dilinin inkişafındaki safha ve şekilleri anlamak için lâzımdır.

11. Her Türk yazıcı Türk dili hakkındaki lisanî tetkiklerle aşnalık peyda etmeğe çalışmalıdır. Bu gün Alman lisanı inkişafı tarihini, grameri tarihini, Alman dilinin lehçelere budaklanması tarihini, lehçeler arasındaki farkların esasını, Alman dilinin filolojisini bilmeyen bir ciddî Alman yazıcısı yoktur. Bu güne kadar bizde Türk dili tarihi, Türk filolojisi mektep ve darülfünunda okutulmamıştır. Yazıcı bu noksanı kendisi telâfi etmek mecburiyetindedir. Bu saydığım vazifeler yazıcılara tarihin ve milliyet esasının yüklettiği mukaddes vazifelerdir]. İrkını, milletini seven, bu ırkın yaşamasına değer veren yazıcılarımızın dilin temizliği ve kalkınması işindeki borçlarını ödeyeceklerine şüphe yoktur²⁹.

²⁹ [*Türk Dili İçin*, s. 431: “İrkını, milletini seven, bu ırkın yaşamasına bir kıymet veren yazıcılarımızın bu vazifeleri dil ıslahı işinin kutsiyeti namına ciddiyetle, samimiyetle ödeyeceklerine şüphe yoktur”].

